

Копотун Н.І.*

ВІДНОСИНИ США-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ПІСЛЯ РАТИФІКАЦІЇ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ

У статті автор аналізує хід підготовки Європейського Союзу до прийняття основоположного документу щодо реформування цієї організації – Договору про реформи ЄС, зовнішньополітичні функції Євросоюзу в умовах реформування, перспективи розвитку відносин США з реформованим Євросоюзом.

Ключові слова: Договір про реформи ЄС, стратегічні відносини США-Європейський Союз, Лісабонський договір, зовнішня політика, міжнародні відносини.

This article is strictly related to the issues of further development relations between two key world actors – the United States and the European Union – after ratification of the Lisbon treaty by all the EU member states. That issue is also critically important for Ukraine because our country still considers the European integration as a key priority in foreign policy agenda. Moreover, the newly elected President of Ukraine has declared the readiness to develop the strategic partnership with the United States of America as well.

Key words: Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union, strategic relations USA-EU, Lisbon Treaty, foreign policy, international relations.

В статье автор анализирует ход подготовки Европейского Союза к принятию основополагающего документа в контексте реформирования этой организации – Договора о реформе ЕС, внешнеполитические функции Евросоюза в условиях его реформирования, перспективы развития отношений США с реформированным Евросоюзом.

Ключевые слова: Договор о реформе ЕС, стратегические отношения США-Европейский Союз, Лиссабонский договор, внешняя политика, международные отношения.

Сьогодні шляхи подальшого розвитку та взаємодії таких важливих акторів міжнародних відносин як Сполучені Штати та Європейський Союз набувають для світу особливого значення, зокрема з урахуванням низки політичних та економічних факторів:

- позначення негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи на внутрішньому розвитку США та ЄС;
- застосування кожною із сторін протекціоністських заходів з метою відновлення економічного зростання;
- розходження в оцінках на події, пов'язані з анексією Російською Федерацією двох грузинських територіальних одиниць – Абхазії та Південної Осетії;

* здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Даниленко С.І.

- відмінність у поглядах на шляхи реформування безпекового середовища у Євроатлантичному просторі;

- вступ у дію Договору про реформи ЄС – нового основоположного договору ЄС, у рамках якого відбувається масштабне реформування інституцій Європейського Союзу.

Якщо інші вищезазначені аспекти мали докладне висвітлення у публікаціях вітчизняних та зарубіжних аналітиків, експертів-міжнародників та представників засобів масової інформації, то останній фактор – вступ у дію Договору про реформи ЄС – поки що залишається найменш дослідженим. Проте, не менш важливим, ніж перераховані вище.

Загалом, набрання чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 року розглядається як новий етап у розвитку Європейського Союзу. Головні проблеми його початкового періоду, на який припадатимуть головування Іспанії, Бельгії та Угорщини в ЄС, стосуватимуться забезпечення ефективної роботи реформованих інституцій та нових механізмів, що діятимуть у відповідності до нової системи.

Мета статті - дослідити основні аспекти реформування Європейського Союзу, параметри, закладені, у процедуру реформування, а також аналізуються головні наслідки такого реформування для подальшого розвитку відносин ЄС з країнами світу, зокрема Сполученими Штатами Америки.

Актуальність статті полягає у тому, що на сьогодні в Україні недостатніми є ґрунтовні експертні досліджень щодо перспектив розвитку відносин Сполучених Штатів Америки з так званим «реформованим Європейським Союзом». З огляду на важливе місце, яке США та ЄС посідають в системі зовнішньополітичних України, існує потреба у вивченні можливих алгоритмів взаємодії по лінії США-Євросоюз, які можуть зачепити національні інтереси нашої держави.

Відносини США та Євросоюзу досліджуються як у самих Сполучених Штатах, так і поза його межами. Фактично навіть проблеми у сфері безпеки, які традиційно «замикаються» на НАТО, не можна розглядати без уваги на позицію ЄС. Тим більше це стосується економічних проблем у західному світі, поширення цінностей Заходу на всій планеті, місця і ролі трансатлантичних відносин у внутрішній політиці тощо.

В Україні ці питання вивчають, зокрема, В. Вакулич [1], Т.Купренюк [2], Є.Камінський [3], російські вчені, в першу чергу фахівці Інституту США і Канади Російської Академії Наук, а також науковці інших дослідницьких інституцій – Г.Арбатов [4], А.Уткін [5] та інші.

Спочатку варто оглянути історію питання. 19 жовтня 2007 року у ході неформального Саміту ЄС у Лісабоні (Португалія) глави держав та урядів країн-членів Євросоюзу досягли політичної згоди щодо проекту Договору про реформи ЄС – нового основоположного договору Євросоюзу, у рамках якого відбуватиметься масштабне реформування інституцій Європейського Союзу. Вже за два місяці, 13 грудня 2007 року у Лісабоні під час проведення чергового Саміту ЄС було схвалено Договір про реформи ЄС. За згодою усіх країн-членів ЄС було також досягнуто домовленості про те, що Договір набуде чинності після його ратифікації всіма державами-членами ЄС.

У 26 державах-членах ЄС процедура ратифікації Договору відбувалась шляхом розгляду та затвердження національним парламентами [6]. Єдиною з країн, яка винесла це питання на референдум, була Ірландія. Проведення референдуму в Ірландії носило доволі драматичний характер, хоха й було зрештою позитивно вирішено. Так, 12 червня 2008 року в Ірландії відбувся перший загальнонаціональний референдум, результати якого відверто засмутили членів Європейського співтовариства, оскільки проти ухвалення Договору про реформи ЄС висловилося 53,4 відсотки громадян Ірландії і лише 46,6 підтримало колегіальне рішення Євросоюзу.

Фактично такі результати поставили під загрозу майбутнє ухвалення Лісабонського договору, і тому досягнення компромісу з ірландськими громадянами набуло першочергового значення для політичної еліти Євросоюзу.

Необхідно підкреслити, що серед основних застережень ірландських виборців визначалися такі питання:

- нововведення у сфері фіскальної, сімейної політики, соціальних і етичних питань;
- нововведення у сфері спільної політики оборони і безпеки з урахуванням традиційного нейтралітету Ірландії.

З метою виправлення ситуації, що склалася, Європейська Рада після засідання 11 – 12 грудня 2008 року у своїх Висновках зазначила, що застереження Ірландії щодо цих нововведень враховуватимуться, якщо Ірландія візьме на себе зобов'язання ратифікувати Договір ще за повноважень діючого на той час складу Європейської Комісії, тобто до кінця 2009 року.

Прагнучи до пошуку компромісних рішень, а також усвідомлюючи усю відповідальність за подальшу долю ЄС, Ірландія погодилася на таку пропозицію. Таким чином, повторний референдум щодо ратифікації Лісабонського договору був проведений 2 жовтня 2009 року. Відповідно до офіційних результатів референдуму, договір підтримало 67,1 відсотка громадян Ірландії, проти проголосувало 32,9 відсотків осіб. Явка виборців була доволі високою і становила 58%.

Таким чином успішно проведений 2 жовтня 2009 року повторний референдум в Ірландії щодо ратифікації цієї країною Лісабонського договору, а також підписання 10 жовтня 2009 року Президентом Польщі та 3 листопада 2009 Президентом Чехії відповідних документів, які завершили ратифікаційні процедури, дали змогу Євросоюзу розпочати підготовку до практичної реалізації передбачених Договором реформ [7].

Практична фаза розпочалася 19 листопада 2009 року, коли пройшов позачерговий неформальний Саміт ЄС, на якому лідери країн ЄС погодили кандидатури на ключові посади у керуючих органах Євросоюзу, а саме:

- Прем'єр-міністра Королівства Бельгія Германа ван Ромпея було призначено на посаду Президента Європейської Ради;
- Комісара ЄС з питань торгівлі Кетрін Ештон було призначено на посаду Віце-президента Європейської Комісії/Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки;
- Заступника Генерального секретаря Ради Європейського Союзу П. де Буас'є було призначено на посаду Генерального секретаря Ради ЄС.

Проаналізуємо основні елементи Договору про реформу ЄС, які стосуються сфері міжнародних відносин. По-перше, **Європейський Союз набув міжнародної правосуб'єктності**. З набуттям чинності Договору про реформу, держави-члени ЄС визнають міжнародну правосуб'єктність Європейського Союзу, яка включатиме право укладати міжнародні договори, а також набувати членства в міжнародних організаціях у межах своєї компетенції.

До останнього часу міжнародною правосуб'єктністю володіли Європейське Співтовариство та Євроатом. Важливо наголосити на тому, що з набуттям чинності Договору зникнуть з вжитку терміни «Європейське Співтовариство» та «Євроатом», які замінить термін «Європейський Союз». Договір встановлює чіткі підстави виникнення міжнародної правосуб'єктності ЄС:

- випадки, які прямо передбачені Договором;
- випадки, в яких укладення міжнародного договору необхідне для досягнення цілей та завдань, визначених Договором;

- випадки, в яких укладення міжнародного договору передбачається внутрішнім законодавчим актом ЄС;
- випадки, в яких укладення міжнародного договору може «вплинути на спільні правила всередині ЄС».

Водночас, держави-члени зберігають за собою право укладати міжнародні договори за винятком випадків, коли виникає колізія таких договорів з чинними міжнародними договорами за участю ЄС.

По-друге, **запровадження посади Президента Європейської Ради.** Договір про реформу запроваджує виборну посаду Президента Європейської Ради на термін 2,5 роки з правом переобрання. У цьому зв'язку скасовується система піврічних головувань держав-членів у рамках Європейської Ради. Президент Європейської Ради наділяється повноваженнями представляти ЄС на найвищому рівні на міжнародній арені. Незаперечною перевагою цієї системи є посилення елемента наступництва у діяльності ЄС, у тому числі у зовнішній політиці. Зникне явище змінних пріоритетів залежно від головування тієї чи іншої держави-члена, з'явиться постійний канал діалогу з керівництвом Європейського Союзу.

Діяльність Президента Європейської Ради забезпечуватимуть близько 3,5 тисяч співробітників Секретаріату Ради Міністрів, які нині знаходяться у розпорядженні Генерального Секретаря/Високого Представника ЄС.

Передбачається, що посада Президента стане однією з найвпливовіших у структурах Союзу, хоча спочатку й планувалося, що він виконуватиме представницькі функції, передусім у контексті головування на засіданнях (самітах) Європейської Ради. Не виключено також виникнення певних неузгодженостей між Президентом та Високим Представником Євросоюзу із зовнішніх справ та політики безпеки щодо представництва інтересів ЄС у зовнішніх зносинах. Це питання потребує уважного моніторингу з боку зацікавлених держав, серед яких безсумнівно є й Україна.

По-третє, **запровадження посади Високого представника ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки.** Чи не найважливішою новацією Договору є об'єднання посад Комісара ЄС з питань зовнішніх відносин та Високого представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики в одну посаду - Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки/віце-президента Європейської Комісії.

Високий представник одночасно обіймає посаду віце-президента Єврокомісії, що уможливило його потужний політичний вплив не тільки на вироблення й імплементацію рішень у сфері зовнішніх зносин, але й на інші сфери діяльності виконавчої влади ЄС. Передбачається, що високий представник на постійній основі головуватиме на засіданнях Ради міністрів ЄС з питань зовнішньої політики. Він також наділяється правом законодавчої ініціативи та контролю за виконанням законодавчих актів ЄС. Термін каденції Високого представника співпадатиме з терміном повноважень Президента Європейської Ради та складу Єврокомісії. Про широкі владні повноваження Високого представника свідчить також те, що він головуватиме у Політико-безпековому комітеті ЄС.

За прогнозами експертів, очікується, що запровадження посад Президента Європейської Ради та Високого представника **зробить європейську зовнішню політику більш консолідованою.**

Договір також передбачає можливість створення апарату дипломатичної служби Європейського Союзу для потреб реалізації функцій та завдань Високого представника. Така дипломатична служба функціонуватиме на принципі спільного використання ресурсів делегацій (представництв) Європейської Комісії та посольств держав-членів у третіх краї-

нах. Однак, конкретні модальності функціонування апарату дипломатичної служби ЄС ще мають бути врегульовані окремим законодавчим актом Євросоюзу.

Однак, завдяки зусиллям Великої Британії Договір встановив загальне обмеження повноважень ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки, згідно з яким положення міжнародних договорів ЄС у цій сфері не можуть мати пріоритет над національною компетенцією держав-членів ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки, або над дипломатичними представництвами цих держав в третіх країнах чи при міжнародних організаціях, передусім ООН [9].

Спрогнозуємо, як вплине схвалення «Лісабонського договору» на відносини Європейського Союзу зі Сполученими Штатами Америки. Після приходу у 2008 році до влади у США президента-демократа Барака Обами у відносинах США-Євросоюз **виникла позитивна тенденція**. Президент Франції Ніколя Саркозі та Канцлер Німеччини Ангела Меркель прагнуть реставрувати трансатлантичні відносини з Євросоюзом, які були підірвані внаслідок односторонньої політики колишнього Президента США Джорджа Буша-молодшого. На сьогодні тривають пошуки компромісів з таких важливих міжнародних питань як:

- розвиток Іраном власної ядерної програми;
- шляхи вирішення кризи в Афганістані;
- визнання незалежності Косово;
- позиція щодо грузинсько-російського конфлікту 2008 року;

Відносини США та Європейського Союзу мають дуже міцні підвалини, які не можуть бути зруйновані тимчасовими ускладненнями або розбіжностями у поглядах на ті чи інші проблеми [10].

Так, обсяги двосторонньої торгівлі США – ЄС складають близько одного мільярду доларів на день. Інвестиційні взаємозв'язки навіть більш потужні, оскільки складають суму близько 1,8 трильйона дол. США. Обмін трудовими мігрантами між ЄС та США складає близько 6 мільйонів робочих місць, і близько 40% обсягів світової торгівлі припадають на цих двох стратегічних партнерів. Через механізми постійно діючого діалогу та співпраці ЄС та США забезпечують мир та безпеку стабільність у Євроатлантичному регіоні.

Що ж нового закладає Лісабонський договір у відносини цих партнерів? З юридичної точки зору Договір не виключає подальшого розширення ЄС і кардинально не змінює порядок отримання членства країнами-кандидатами. Найбільш сприятливими характеристиками Договору є те, що:

- Договір залишає в силі статтю 49 Договору про європейське співтовариство, яка регулює умови набуття членства ЄС;
- юридично не закріплює нового критерію отримання членства ЄС, відомого як «спроможність розширення» ЄС (absorbtion capacity), включення якого в первинний текст Конституційного Договору ЄС активно лобювали деякі великі держави-члени ЄС.

Це важливо з точки зору подальшого розвитку відносин ЄС та США, оскільки останні виступають за подальший процес його розширення за рахунок держав Східної Європи, у тому числі України. Політичні структури Європейського Союзу почали розвиватися з кінця 1950-х. Проте відносини США з ЄС стали наповнюватися реальним змістом тільки тоді, як американці побачили в євроструктурах потужну силу, що відійшла від риторики та взялася за організаційне будівництво.

У цьому зв'язку необхідно зазначити, що економічне об'єднання Європи стало можливим багато в чому завдяки планові Дж. Маршалла. США, які фінансували відбудову

повоєнної Західної Європи і «навчали» її власним правилам капіталізму, прагнули бачити єдиний європейський ринок широко відкритим для своїх товарів. Однак США не тільки не заважали, але й підтримали створення економічних спілок, на базі яких виріс сучасний Євросоюз. Здебільшого, це диктувалося логікою «холодної війни»: правлячі кола США бажали мати справу є Європою, у якій діють єдині торгово-економічні правила.

Американська правоконсервативна думка розглядає проблеми відносин США і Євросоюзу крізь призму класичного реалізму, що означає певну підозрілість щодо ЄС як виразника єдиної Європи – потенційного конкурента Сполучених Штатів. Праві консерватори використовують також негативну риторику на адресу ЄС. Більшість з них бачить цю структуру занадто сильною, а тому такою, що може створити (та й уже створює) проблеми у відносинах США з окремими європейськими країнами. Частина правих консерваторів підкреслює й слабкі сторони ЄС, його внутрішні вади, які, на їхню думку, свідчать про невдачу «великого європейського проекту». До того ж політику Євросоюзу дехто з правих консерваторів вважає недемократичною, такою, що не відповідає принципам класичного ліберального ринку, живим втіленням якого є, як відомо, США.

Дж. Гудбі, колишній політичний радник США при НАТО та заступник помічника Держсекретаря у європейських справах, розглядає ЄС у контексті своєї базової ідеї про «неподільну Європу» – великий проект американської адміністрації, що активно пропагувався у клінтонівські часи. На думку Дж. Гудбі, Європейський Союз – необхідний, але недостатній крок на шляху до створення порядку в Європі. В сучасних умовах не можна ігнорувати ситуацію, якою б неймовірною вона не здавалася, що ЄС розпадеться під тиском націоналістичних настроїв.

С. Серфаті, провідний фахівець університету Олд Домініон (Норфолк, Вірджинія), вважає, що для США прийнятним був би Європейський Союз, який поділяє їх ціннісні орієнтації та соціальну політику. Серед критеріїв, яким має відповідати ЄС з точки зору американського політикуму, фігурує традиційний набір з відкритості, гнучкості та конкурентоспроможності.

Це Європа, яка добре слугувала Сполученим Штатам у період «холодної війни, переконаний С. Серфаті. Вважати, що ситуація має бути іншою після її завершення, означає полемізувати не тільки з тим, що «холодна війна» була головною мотивацією до інтеграції Європи, але також і з тим, що європейські держави можуть бути такими ж квітучими без ЄС, такими ж мирними без США і такими ж стабільними без них обох. Тобто у С. Серфаті оцінка успіхів та перспектив Євросоюзу прямо пов'язується з «миротворчою» функцією США на континенті, що тільки підтверджує його тезу про свою країну як про «впливового не-члена Євросоюзу».

У такий спосіб ми можемо зробити висновок, із набуттям чинності Лісабонського договору співпраця Євросоюзу та США виглядатиме більш структурованою, відповідно цілеспрямованою та прагматичнішою. Відповідно до цього мають й вибудовуватися зовнішньополітичні кроки українського уряду.

Література та примітки

1. Вакулич В. М. Україна в міжнародній системі боротьби з тероризмом // Нова парадигма: Філософія. Соціологія. Політологія: Журнал наукових праць / НПУ, Творче об'єднання «Нова парадигма». – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. - Вип. 55.
2. Купренюк Т. Старі узи і нові виклики: трансатлантичне партнерство в концепціях і системі національної безпеки США // Політика і час. – 2003. - № 12. - С. 33-43.
3. Камінський Є., Дашкевич А. Україна-США: прорив неминучий? Еволюція українсько-американських відносин // Політика і час. - 1994. - № 10. - С. 25-31.

4. Арбатов Г. Повестка дня российско-американских отношений. - М.: Международные отношения. - 1999.
5. Уткин А. Американская империя. – М.: Международные отношения. – 2001.
6. Угорщина ратифікувала Договір (блютого 2008 року), Мальта (блютого 2008 року), Франція (14лютого 2008 року), Румунія (11 березня 2008 року), Польща (2 квітня 2008 року ратифіковано Парламентом, 10 жовтня 2009 року підписано Президентом), Словенія (24 квітня 2008 року), Болгарія (28.04.08), Литва (08.05.08), Австрія (13.05.08), Німеччина (23.05.08 ратифіковано Парламентом, 25.09.09 підписано Президентом), Данія (29.05.08), Греція (11.06.08), Естонія (11.06.08), Фінляндія (11.06.08), Латвія (16.06.08), Португалія (17.06.08), Словаччина (24.06.08), Кіпр (03.07.09), Нідерланди (08.07.08), Бельгія (10.07.08), Іспанія (15.07.08), Великобританія (16.07.08), Люксембург (21.07.08), Італія (31.07.08), Швеція (10.12.08), Чехія (18.02.09 - схвалення договору Нижньою Палатою, 06.05.09 - схвалення Верхньою Палатою., 03.11.09 підписано Президентом).
7. Dadush, Uri. The Future of Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=40309>
8. Dragomir, Marius. Web Booms in East Europe, but Not News [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.businessweek.com/globalbiz/content/jun2010/gb2010062_105965.htm
9. McNamara, Sally. Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S. and Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/Research/Reports/2010/09/Russia-s-Proposed-New-European-Security-Treaty-A-Non-Starter-for-the-US-and-Europe>
10. Clinton calls for stimulus and regulatory framework [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euronews.net/2009/04/01/clinton-calls-for-stimulus-and-regulatory-framework>